

cultatem redeundi dederunt. Sed postea ex ipsis duodecim quosdam, et ex illis quibus dilatio data fuerat, post diem positum redeuntes, propter pacem suam in suis honoribus susceperunt; et quoscumque extra ipsorum communionem damnati baptizaverant, rebaptizare non ausi sunt. Cœpit hoc eorum factum contra illos pro Catholica multum valere, ut ora eorum penitus clauderentur. Quæ res cum (sicut oportebat) ad sanandos ab schismate animos hominum spargeretur instantius, et quaquaversum poterat, Catholicorum sermonibus ac disputationibus monstraretur, eos pro pace Donati et damnatos suos in honorem suum integrum suscepisse, et baptismum, quem damnati, vel etiam dilati, foris ab Ecclesia eorum dederant, non ausos fuisse rescindere; et orbi terrarum contra pacem Christi contaminationem nescio quorum objicere peccatorum, et evacuare baptismum in illis quoque ecclesiis datum, unde in Africam venit ipsum Evangelium: plurimi confundebantur, et manifesta veritate erubescerentur, solito crebrius, et multo magis ubicumque ab eorum sævitia respirabat aliquanta libertas.

XVIII. Tum vero illi sic exarserunt, et tantis sunt odiorum stimulis incitati, ut contra eorum insidias atque violentias et apertissima latrocinia, vix ullæ nostræ communionis Ecclesiæ possent esse securæ, vix ulla via tuta, qua iter agerent quicumque adversus eorum rabiem pacem catholicam prædicarent, eorumque demerentiam perspicua veritate convincerent. Usque adeo prorsus non solum laicis, vel quibuslibet clericis, sed ipsis quoque episcopis catholicis, quodam modo proponebatur dura conditio. Aut enim tacenda erat veritas, aut eorum immanitas perferenda. Sed si veritas taceretur, non solum nemo fuerat ejus silentio liberandus, sed multi etiam il-

lorum seductione perdendi. Si autem veritatis prædicatione furor eorum ad sæviendum provocaretur, aliquibus liberatis nostrisque firmatis, rursus a sequenda veritate, formido impediret infirmos. Cum igitur his angustiis affligeretur Ecclesia, quisquis existimat omnia potius sustinenda, quam Dei auxilium, ut per christianos Imperatores ferretur, fuisse poscendum, parum attendit non bonam de hac negligentia reddi potuisse rationem.

XIX. Quod enim dicunt, qui contra suas impietates leges justas institui nolunt, non petiisse a regibus terræ Apostolos talia, non considerant aliud fuisse tunc tempus, et omnia suis temporibus agi. Quis enim tunc in Christum crediderat Imperator, qui ei pro pietate contra impietatem leges ferendo serviret, quando adhuc illud propheticum complebatur: « Quare fremuerunt gentes, » et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, » et principes convenerunt in unum adversus Dominum, » et adversus Christum ejus¹. » Nondum autem agebatur, quod paulo post in eodem Psalmo dicitur: « Et nunc, » reges, intelligite, erudimini qui judicatis terram. Servite vite Domino in timore, et exultate ei cum tremore². » Quomodo ergo reges Domino serviunt in timore, nisi ea quæ contra jussa Domini fiunt, religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit, quia homo est, aliter quia etiam rex est. Quia homo est, ei servit vivendo fideliter: quia vero etiam rex est, servit leges justa præcipientes et contraria prohibentes. convenienti vigore sanciendo. Sicut servivit Ezechias, lucos et templa idolorum, et illa excelsa quæ contra præcepta Dei fuerant constructa destruendo³: sicut servivit Josias, talia et ipse faciendo⁴: sicut servivit rex Ninivitarum, universam civitatem ad placandum Dominum compel-

¹ Psal. II, I. — ² Ibid. IO. — ³ 4 Reg. XVIII, 4. — ⁴ Id. XXIII, 4, 5.

lendo¹: sicut servivit Darius, idolum frangendum in potestatem Danieli dando², et inimicos ejus leonibus ingerendo: sicut servivit Nabuchodonosor, de quo jam diximus, omnes in regno suo positos a blasphemando Deo lege terribili prohibendo³. In hoc ergo serviunt Domino reges, in quantum sunt reges, cum ea faciunt ad servendum illi, quæ non possunt facere nisi reges.

XX. Cum itaque nondum reges Domino servirent temporibus Apostolorum, sed adhuc meditentur inania adversus Dominum et adversus Christum ejus, ut Prophetarum prædicta omnia complerentur, non utique tunc possent impietates legibus prohiberi, sed potius exerceri. Sic enim ordo temporumolvebatur, ut et Judæi occiderent prædicatores Christi, putantes se officium Deo facere, sicut prædixerat Christus⁴, et gentes fremere adversus Christianos, et omnes patientia Martyrum vinceret. Postea vero quam cœpit impleri quod scriptum est: « Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient illi⁵; » quis mente sobrius regibus dicat: Nolite curare in regno vestro a quo teneatur vel oppugnetur Ecclesia Domini vestri; non ad vos pertineat, in regno vestro quis velit esse sive religiosus, sive sacrilegus; quibus dici non potest: Non ad vos pertineat in regno vestro quis velit pudicus esse, quis impudicus? Cur enim cum datum sit divinitus homini liberum arbitrium, adulteria legibus puniantur, et sacrilegia permittantur? An fidem non servare levius est animam Deo, quam fœminam viro? Aut si ea quæ non contemptu, sed ignorantia religionis committuntur, mitius vindicanda, numquid ideo negligenda sunt?

XXI. Melius est quidem, (quis dubitaverit?) ad Deum

¹ Jon. III, 6. — ² Dan. XIV, 21 et 41. — ³ Id. III, 96. — ⁴ Joan. XVI, 2. — ⁵ Psal. LXXI, 11.

colendum doctrina homines duci, quam pœnæ timore vel dolore compelli. Sed non quia isti meliores sunt, ideo illi qui tales non sunt, negligendi sunt. Multis enim profuit (quod experimentis probavimus et probamus) prius timore vel dolore cogi, ut postea possent doceri, aut quod jam verbis didicerant, opere sectari. Proponunt nobis quidam sententiam cujusdam sæcularis auctoris; qui dixit: « Pudore et liberalitate liberos retinere, satius esse » credo, quam metu¹. » Hoc quidem verum est, sed sicut meliores sunt quos dirigit amor, ita plures sunt quos corrigit timor. Nam ut de ipso auctore istis respondeatur, apud illum etiam legunt: « Tu nisi malo coactus, recte facere nescis. » Porro autem Scriptura divina, et propter illos meliores dixit: « Timor non est in charitate, » sed perfecta charitas foras mittit timorem²: » et propter hos inferiores, qui plures sunt, ait: « Verbis non emendabitur servus durus; si enim et intellexerit, non obediet³. » Cum dixit, verbis eum non emendari, non eum jussit deseri, sed tacite admonuit unde debeat emendari. Alioquin non diceret: « Verbis non emendabitur; » sed tantummodo diceret, non emendabitur. Alio quippe loco dicit, non solum servum, sed etiam filium indisciplinatum plagis esse coërcendum, et maguo fructu. Nam « Tu » quidem, inquit, percutis eum virga, animam vero ejus » liberabis a morte⁴. » Et alibi dicit: « Qui parcit baculo, odit filium suum⁵. » Da enim qui recta fide veroque intellectu, totis animæ suæ viribus dicat: « Sitivit » anima mea ad Deum vivum, quando veniam, et apparebo ante faciem Dei⁶: » et huius tali, non solum temporalium pœnarum, vel imperialium legum, sed nec gehennarum timor est necessarius, cui tam desiderabile

¹ Terent. in Adolph. Seen. I. Act. I. — ² I Joan. IV, 18. — ³ Prov. XXIX, 19. — ⁴ Id. XXII, 14. — ⁵ Id. XIII, 14. — ⁶ Psal. XLII, 3.

bonum est adhærere Deo, ut non solum ab illa felicitate alienari, tanquam magnum supplicium perhorrescat, verum etiam differri moleste ferat. Sed tamen antequam dicant boni filii: « Concupiscentiam habemus dissolvi, » et esse cum Christo¹; » multi prius tanquam mali servi, et quodam modo improbi fugitivi, ad Dominum suum temporalium flagellorum verbera revocantur.

XXII. Quis enim non potest amplius amare quam Christus, qui animam suam posuit pro ovibus suis²? Et tamen cum Petrum et alios Apostolos solo verbo vocasset³, Paulum prius Saulum⁴, Ecclesiæ suæ postea magnum ædificatorem, sed horrendum antea vastatorem, non solum voce compescuit, verumetiam potestate prostravit, atque ut infidelitatis tenebris sævientem ad desiderandum lumen cordis urgeret, prius corporis cæcitate percussit. Si pœna illa non esset, non ab ea postmodum sanaretur. Et quando apertis oculis nihil videbat⁵, si eos salvos haberet, non ad impositionem manus Ananiæ, ut eorum aperiretur obtutus, tanquam squamas, quibus clausus fuerat, inde cecidisse Scriptura narraret. Ubi est quod isti clamare consueverunt, Liberum est credere, vel non credere? cui vim Christus intulit? quem coëgit? Ecce habent Paulum apostolum, agnoscant in eo prius cogentem Christum, et postea docentem, prius ferientem et postea consolantem. Mirum est autem quomodo ille qui pœna corporis ad Evangelium coactus intravit⁶, plus illis omnibus, qui solo verbo vocati sunt, in Evangelio laboravit; et quem major timor compulit ad charitatem, ejus perfecta charitas foras misit timorem⁷.

XXIII. Cur ergo non cogeret Ecclesia perditos filios

¹ Philip. 1, 23. — ² Joan. xv, 13. — ³ Marc. 1, 16, et Matth. iv, 18. — ⁴ Act. ix, 4. — ⁵ Ibid. 18. — ⁶ 1 Cor. xv, 10. — ⁷ 1 Joan. iv, 18.

ut redirent, si perditii filii coëgerunt alios ut perirent. Quamvis etiam illos, quos non coëgerunt, sed tantummodo seduxerunt, si per terribiles, sed salubres leges, in ejus gremium revocentur, blandius pia mater amplectitur, et de illis multo amplius, quam de his quos nunquam perdidit, gratulatur. An non pertinet ad diligentiam pastorem, etiam illas oves, quæ non violenter ereptæ, sed blande leniterque seductæ, a grege aberraverint, et ab alienis cœperint possideri, inventas ad ovile dominicum, si resistere voluerint, flagellorum terroribus, vel etiam doloribus revocare: præsertim quoniam si apud fugitivos servos et prædones fœcunditate multiplicentur, plus habet juris quod in eis dominicus character agnoscitur; qui in eis quos suscipimus, nec tamen rebaptizamus, minime violatur? Sic enim error corrigendus est ovis, ut non in ea corrumpatur signaculum Redemptoris. Neque enim si quisquam regio caractere a signato desertore signetur, et accipiant indulgentiam, atque ille redeat ad militiam, ille autem esse in militia, in qua nondum erat, incipiat, in aliquo eorum character ille rescinditur, ac non potius in ambobus agnoscitur, et honore debito, quoniam regius est, approbatur. Quia ergo non possunt malum esse ostendere quo coguntur, nec ad bonum se cogi oportere contendunt. Sed a Christo coactum ostendimus Paulum: imitatur itaque Ecclesia in istis cogendis Dominum suum, quæ prius ut neminem cogeret expectavit, ut de fide regum atque gentium prædicatio prophetica compleretur.

XXIV. Etiam hinc enim non absurde intelligitur illa apostolica sententia, ubi Paulus beatus dicit, « Parati » ulcisci omnem inobedientiam cum completa fuerit prior » obedientia vestra¹. » Unde et ipse Dominus ad magnam

¹ 2 Cor. x, 6.

cœnam suam prius adduci jubet convivas, postea cogi. Nam cum ei servi sui respondissent, « Domine, factum » est quod jussisti, et adhuc est locus. Exite, inquit, » in vias et sepes, et quoscumque inveneritis, cogite intrare¹. » In illis ergo, qui leniter primo adducti sunt, completa est prior obedientia: in istis autem, qui coguntur, inobedientia coërcetur. Nam quid est, « Cogite » intrare; » cum primo dictum esset, « Adducite, » et responsum esset, « Factum est quod jussisti, et adhuc » est locus? » Si miraculorum terroribus cogendos voluisset intelligi, magis ad eos, qui prius vocati sunt, divina miracula multa facta sunt, maxime ad Judæos de quibus dictum est, « Judæi signa petunt. » In ipsis quoque gentilibus talia temporibus Apostolorum miracula Evangelium commendaverunt, ut si talibus cogi juberentur, priores, ut dixi, potius convivæ coacti esse merito crederentur². Quapropter si potestate quam per religionem ac fidem regum, tempore quo debuit, divino munere accepit Ecclesia, hi qui inveniuntur in viis et in sepibus, id est, in hæresibus et schismatibus coguntur intrare, non quia coguntur reprehendant, sed quo cogantur, attendant. Convivium Domini, unitas est corporis Christi, non solum in sacramento altaris, sed etiam in vinculo pacis. De ipsis sane possumus verissime dicere, quod neminem cogant ad bonum. Quoscumque enim cogunt, non cogunt nisi ad malum.

XXV. Verumtamen ante quam istæ leges, quibus ad convivium sanctum coguntur intrare, in Africam mitterentur, nonnullis fratribus videbatur, in quibus et ego eram, quamvis Donatistarum rabies usquequaque sæviret, non esse petendum ab Imperatoribus, ut ipsam hæresim juberent omnino non esse, pœnam constituendo

¹ Luc. xiv, 23. — ² 1 Cor. i, 22.

eis, qui in illa esse voluissent: sed hoc potius constituerent, ut eorum furiosas violentias non paterentur, qui veritatem catholicam vel prædicarent loquendo, vel legerent constituendo. Quod eo modo fieri aliquatenus posse arbitramur, si legem piissimæ memoriæ Theodosii, quam generaliter in omnes hæreticos promulgavit, « Ut quisquis eorum episcopus vel clericus ubilibet esset inventus, decem libris auri mulctaretur, » expressius in Donatistas, qui se negabant hæreticos, ita confirmarent, ut non omnes ea multa ferirentur, sed in quorum regionibus aliquas violentias a clericis, vel a Circumcellionibus, vel populis eorum, Ecclesia catholica pateretur: ut scilicet post protestationem catholicorum, qui fuissent ista perpessi, jam cura ordinum ad persolvendam multam episcopi sive ministri cæteri tenerentur. Ita enim existimabamus eis territis, et nihil tale facere audentibus, posse libere doceri et teneri catholicam veritatem, ut ad eam cogeretur nemo, sed eam qui sine formidine vellet sequeretur, ne falsos et simulatores catholicos haberemus. Et quamvis aliis fratribus aliud videretur, jam ætate gravioribus, vel multarum civitatum et locorum exempla cernentibus, ubi firmam et veram catholicam videbamus, quæ tamen ibi talibus beneficiis Dei constituta esset atque firmata, dum per priorum Imperatorum leges ad communionem homines catholicam cogerentur: obtinuimus tamen ut illud potius, quod dixi, ab Imperatoribus peteretur; decretum est in concilio nostro, legati ad Comitatum missi sunt.

XXVI. Sed Dei major misericordia, qui sciret, harum legum terror et quædam medicinalis molestia quam multorum esset pravis vel frigidis animis necessaria, et illi duriæ, quæ verbis emendari non potest, sed tamen aliquantula severitate disciplinæ potest, id egit ut legati

nostri quod susceperant obtinere non possent. Jam enim nos prævenerant ex aliis locis quædam episcoporum querelæ gravissimæ, qui mala fuerant ab ipsis multa perpassi, et a suis sedibus exturbati, præcipue horrenda et incredibilis cædes Maximiani episcopi catholici Ecclesiæ Bagaiensis effecit, ut nostra legatio jam quid ageret, non haberet. Jam enim lex fuerat promulgata, ut tantæ immanitatis hæresis Donatarum, cui crudelius parci videbatur quam ipsa sæviebat, non tantum violenta esse, sed omnino esse non sineretur impune: non tamen supplicio capitali, propter servandam etiam circa indignos mansuetudinem Christianam, sed pecuniariis damnis propositis, et in episcopos vel ministros eorum exilio constituto.

XXVII. Supradictum quippe episcopum Bagaiensem, quoniam apud ordinarium judicem, dicta inter partes sententia, obtinuerat basilicam, quam illi, cum catholica esset, invaserant, stantem ad altare irruentes horrendo impetu et furore crudeli, fustibus et cujusmodi telis, lignis denique ejusdem altaris effracti immaniter ceciderunt; pugione etiam percusserunt in inguine; quo vulnere sanguis effluens eum exanimem redderet, nisi ei ad vitam major sævitia eorum profuisset. Nam cum graviter sauciatum per terram insuper traherent, exundanti venæ pulvis obtrusus sanguinem abstinuit, cujus effusione ibat in mortem. Deinde cum ab eis tandem relictum, nostri cum Psalmis auferre tentarent, illi ira ardentiore succensi, eum de portantium manibus abstulerunt, male mulctatis fugatisque catholicis; quos ingenti multitudine superabant, et facile sæviendo terrebant. Inde in quamdam turrem levatum, jam defecisse arbitantes, cum ille adhuc viveret, abjecerunt. Sed quodam molli aggere exceptus, et a quibusdam nocte

transeuntibus per lucernam conspectus, agnitus atque collectus, et ad religiosam domum apportatus, adhibita magna cura, post multos dies ab illa desperatione recreatus est: occisum eum tamen fama scelere Donatarum etiam trans mare nuntiaverat: quo posteaquam venit, et vita ejus inopinatissima apparuit, cicatricibus suis, tam multis, tam ingentibus, tam recentibus, non frustra famam mortuum se nuntiasse monstravit.

XXVIII. Auxilium ergo petivit ab Imperatore Christiano, non tam sui ulciscendi causa quam tuendæ Ecclesiæ sibi creditæ. Quod si prætermisisset, non ejus fuisset laudanda patientia, sed negligentia merito culpanda. Neque enim et Apostolus Paulus vitæ suæ transitorie consulebat¹, sed Ecclesiæ Dei, quando contra illos, qui eum occidere conspiraverant, consilium illorum tribuno ut proderetur effecit. Unde factum est ut eum ad locum quod fuerat perducendus, deduceret miles armatus, ne illorum pateretur insidias. Romanas etiam leges implorare minime dubitavit, civem Romanum se esse proclamans, quos tunc affligi verberibus non licebat². Itemque ne Judæis eum intimere cupientibus traderetur, Cæsaris poposcit auxilium, Romani quidem principis, sed non Christiani³. Ubi satis ostendit, quid facere postea deberent Christi dispensatores, quando Imperatores Christianos periclitante Ecclesia reperirent. Hinc ergo factum est ut Imperator religiosus et pius perlatis in notitiam suam talibus causis, malle piissimis legibus illius impietatis errorem omnino corrigere, et eos qui contra Christum Christi signa portarent, ad unitatem catholicam terrendo et coercendo redigere, quam sæviendi tantummodo auferre licentiam, et errandi ac pereundi relinquere.

¹ Act. xxiii, 17. — ² Id. xxii, 25. — ³ Id. xxv, 11.

XXIX. Jamvero cum ipsæ leges venissent in Africam, præcipue illi qui quærebant occasionem, aut sævitiam furentium metuebant, aut suos verecundabantur offendere, ad Ecclesiam continuo transierunt. Multi etiam qui sola illic a parentibus tradita consuetudine tenebantur, qualem vero causam ipsa hæresis haberet, nunquam antea cogitaverant, nunquam quærere et considerare voluerant; mox ubi cœperunt advertere, et nihil in ea dignum invenire, propter quod tanta damna paterentur, sine ulla difficultate catholici facti sunt. Docuit enim eos sollicitudo, quos negligentes securitas fecerat. Istorum ante omnium præcedentium auctoritatem et persuasionem secuti sunt multi, qui minus idonei erant per se ipsos intelligere, quid distaret inter Donatistarum errorem, et catholicam veritatem.

XXX. Ita cum magna agmina populorum vera mater in sinum gaudens reciperet, remanserunt turbæ duræ, et in illa peste infelici animositate sistentes. Ex his quoque plurimi simulando communicaverunt, alii paucitate latuerunt. Sed illi qui simulabant paulatim assuescendo, et prædicationem veritatis audiendo, maxime post collationem et disputationem, quæ inter nos et episcopos eorum apud Carthaginem fuit, ex magna parte correcti sunt. In quibusdam vero locis, ubi pertinacior et impacior prævaluit multitudo, cui resistere non poterant pauciores quorum erat melior de communione sententia, aut turbæ auctoritati paucorum potentiorum subditæ in malam partem obtemperarunt, aliquanto diutius laboratum est. Ex his sunt in quibus adhuc laboratur, in quo labore multa catholici, et maxime episcopi et clerici horrenda et dura perpassi sunt, quæ commemorare longum est; quando quorundam et oculi extincti sunt, et cujusdam episcopi manus et lingua præcisa est: nonnulli etiam

trucidati sunt. Taceo crudelissimas cædes, et domorum deprædationes per nocturnas aggressiones et incendia, non solum privatorum habitaculorum, verumetiam Ecclesiarum, in quas flammæ non defuerunt qui et codices dominicos mitterent.

XXXI. Sed nos hujusmodi afflictos malis, consequens consolatus est fructus. Nam ubicumque a perditis ista commissa sunt, ibi ferventius atque perfectius unitas Christiana profecit, et uberius laudatur Dominus, qui donare dignatus est, ut servi ejus passionibus suis lucrarentur fratres suos, et oves ejus mortifero errore dispersas in pacem salutis æternæ, suo sanguine congregarent. Potens est Dominus et misericors, quem quotidie rogamus ut etiam cæteris det pœnitentiam, et respiscant de diaboli laqueis¹, a quo captivi tenentur secundum ipsius voluntatem. Qui non quærunt nisi unde nobis calumnientur, et retribuunt mala pro bonis: quia nec intelligere noverunt, quem circa eos animum dilectionemque servemus, et quomodo eos velimus secundum Domini præceptum, quod per Ezechielem prophetam pastoribus dedit, revocare errantes², et perditos invenire.

XXXII. Illi autem quod et alibi aliquando diximus, et quod nobis faciunt, sibi non imputant: et quod sibi faciunt, nobis imputant: Quis enim nostrum velit non solum aliquem illorum perire, verumetiam aliquid perdere? Sed si aliter non meruit pacem habere domus David, nisi Absalon filius ejus in bello, quod contra patrem gerebat³, fuisset extinctus, quamvis magna cura mandaverit suis, ut eum quantum possent vivum salvumque servarent, ut esset cui pœnitenti paternus affectus ignosceret, quid ei restitit, nisi perditum flere, et sui regni pace acquisita suam moestitiam consolari? Sic ergo catholica

¹ 2 Tim. II, 26. — ² Ezech. XXXIV, 4. — ³ 2 Reg. XVII, 14.

mater bellantibus adversus eam quibus aliis quam filiis suis, quia utique ex ipsa magna arbore quæ ramorum suorum porrectione toto orbe diffunditur, iste in Africa ramus fractus est, cum eos charitate parturiat ut redeant ad radicem, sine qua veram vitam habere non possunt, si aliquorum perditione cæteros tam multos colligit, præsertim quia isti non sicut Absalon casu bellico, sed spontaneo magis interitu pereunt, dolorem materni cordis lenit et sanat, tantorum liberatione populorum. Quorum si videas in Christi pace lætities, frequentias, alacritates, et ad hymnos audiendos et canendos; et ad verbum Dei percipiendum celebres hilaresque conventus, multorumque in eis cum dolore magno recordationem præteriti erroris, et cum gaudio considerationem cognitæ veritatis, et cum indignatione et detestatione mendacium magistrorum, quod modo cognoscant de nostris sacramentis quam falsa jactaverint; multorum etiam in eis confessiones, quod olim vellent esse catholici, nec inter homines tanti furoris auderent: horum ergo populorum congregationes per plurimas Africæ regiones ab illa perditione liberatorum, si sub uno conspectu videres, tunc diceres nimis fuisse crudelitatis, si dum timeretur ne homines desperati, et istorum innumerabili multitudini nulla estimatione comparandi, suis et voluntariis ignibus cremarentur, isti in æternum perdendi et sempiternis ignibus cruciandi relinquerentur.

XXXIII. Si enim duo aliqui in una domo habitarent, quam certissime sciremus esse ruituram, nobisque id prænuntiantibus nollent credere, atque in ea manere persisterent, si eos inde possemus eruere vel invitos, quibus imminentem illam ruinam postea demonstrarem, ut redire ulterius sub ejus periculum non auderent, puto nisi faceremus, non immerito crudeles dijudicaremur.

Porro si unus illorum nobis diceret: Quando intraveritis eruere nos, me ipsum continuo trucidabo; alter autem nec exire quidem inde, nec erui vellet, sed neque necare se auderet; quid eligeremus, utrum ambos ruina opprimendos relinquere, an uno saltem per misericordem nostram operam liberato, alterum non nostra culpa, sed sua potius interire? Nemo est tam infelix, qui non quid fieri in talibus causis oporteat, facillime judicet. Et de duobus hominibus uno scilicet perdito, et uno liberato similitudinem istam proposui. Quid ergo sentiendum est de quibusdam paucis perditis, et innumerabili multitudine populorum liberatorum? Non enim vel tot sunt illi homines qui sua voluntate pereunt, quot liberantur per istas leges ab illa pestifera æternaque pernicie fundi, pagi, vici, castella, municipia, civitates.

XXXIV. Si autem diligentius rem de qua loquimur cogitemus, puto quod si plurimi essent in domo ruitura, et inde saltem unus liberari posset, atque id cum facere conaremur, alii se ipsos præcipitio necarent, dolorem de cæteris nostrum, de unius salem salute consolaremur; non tamen, ne se ipsos alii perderent, perire universos, nullo liberato permetteremus. Quid igitur de opere misericordie quod pro vita æterna adipiscenda, et poena æterna vitanda, hominibus debemus impendere, judicandum est; si pro salute ista non solum temporali, sed etiam brevi, ad ipsum tempus exiguum liberanda, sic nos hominibus subvenire ratio vera et benigna compellit?

XXXV. Quod autem nobis objiciunt, quod res eorum concupiscamus et auferamus: utinam catholici fiant, et non solum quæ dicunt sua, sed etiam nostra, in pace nobiscum et charitate possideant. Usque adeo autem calumniandi cupiditate cæcantur, ut non attendant quam